

akali,

dras,

ory Staff

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Κριτική θεωρία και κοινωνική ιστορία:
Η «ιστορική κοινωνική επιστήμη»
στην Ομοσπονδιακή Γερμανία

Η ΣΑΦΗΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ που έκανε ο Λώρενς Στόουν το 1978¹⁶⁶ ανά-
μεσα σε μια αναλυτική κοινωνική επιστήμη που ψάχνει συνεκτικές εξη-
γήσεις, και σε μια αφηγηματική ιστορία που θέλει να καταλάβει τις
προθέσεις και τις πράξεις των ανθρώπων, εντάσσοντάς τες μέσα σε μια
διήγηση, είναι πολύ λιγότερο εφαρμόσιμη στην ιστοριογραφία της ηπει-
ρωτικής Ευρώπης. Είχαμε και εδώ μια άνθιση των κοινωνικο-επιστη-
μονικών κατευθύνσεων στις δεκαετίες του 1950 και 1960, αλλά οι
κοινωνικο-επιστημονικές αντιλήψεις ενδιαφέρονταν πολύ περισσότερο για
την κουλτούρα παρά για οικονομικά μοντέλα. Αυτό ισχύει ακόμα και
σήμερα και, καθώς θα δούμε, ακόμα και για την πρόσφατη μαρξιστική
ιστοριογραφία. Ίσως ποτέ άλλοτε, μετά το Διαφωτισμό, οι θεωρητικές
συζητήσεις δεν έφεραν τόσο κοντά μεταξύ τους τις διαφορετικές εθνικές
τάσεις όσο τις τρεις τελευταίες δεκαετίες· και ποτέ άλλοτε οι ιστορικοί
στις διάφορες δυτικές χώρες δεν ήταν τόσο ενημερωμένοι οι μεν για το
έργο των δε. Αλλά, παρά το διεθνή τους χαρακτήρα, σ' αυτές τις συ-
ζητήσεις διαφαίνονται οι διαφορές ανάμεσα στις εθνικές κουλτούρες και
στις ιστοριογραφικές παραδόσεις.

Οι ιστορικές σπουδές στη Γερμανία της δεκαετίας του 1960 δεν
μπορούν να εξεταστούν δίχως να ληφθούν υπόψιν δύο παράγοντες: 1) η
πνευματική κληρονομιά των κοινωνικών επιστημών στη Γερμανία, με
τις ρίζες τους στην κλασική γερμανική κουλτούρα και στην ιδεαλιστική
φιλοσοφία· και 2) η καταστροφική πορεία της γερμανικής πολιτικής

166. Βλ. παρακάτω, σ. 129.

στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα. Όπως και στις άλλες χώρες, έτσι και στη Γερμανία, ή τουλάχιστον στο δυτικό της τμήμα, οι ιστορικοί στράφηκαν τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 προς κοινωνικο-επιστημονικά μοντέλα, τα οποία τη δεκαετία του 1980 άρχισαν να αντιμετωπίζουν με επιφύλαξη. Υπάρχουν όμως σημαντικές διαφορές. Ενώ στη Γαλλία, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Ιταλία, στην Πολωνία και αλλού η σημασία των κοινωνικών επιστημών για την ιστορική έρευνα ήταν εδραιωμένη, στη Γερμανία της δεκαετίας του 1960 πολλοί ιστορικοί ήταν ακόμα προσκολλημένοι σε παλιότερες παραδόσεις που αντιστέκονταν στην ανανέωση. Αυτή η καθυστέρηση οφείλεται εν μέρει στην πολιτική ιστορία της Γερμανίας, στον οδυνηρό και αργοπορημένο εκδημοκρατισμό της. Επιπλέον, όπως σημειώσαμε ήδη, στη Γερμανία η ιστορία είχε γίνει επαγγελματικός κλάδος από το πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, πριν δηλαδή επέλθει η εκβιομηχάνισή της και γίνουν αισθητές οι κοινωνικές της συνέπειες. Μοντέλα ιστορικής σκέψης που ανακλούσαν τις πραγματικότητες μιας προβιομηχανικής και προδημοκρατικής εποχής παρέμεναν γερά εδραιωμένα στα γερμανικά πανεπιστήμια στο τρίτο τέταρτο του αιώνα, την ώρα που η σύγχρονη ιστορική επιστήμη είχε ήδη εισαχθεί σε άλλες χώρες. Η πορεία της Γερμανίας μετά την ήττα της επανάστασης του 1848, και η επακόλουθη εγκατάλειψη εκ μέρους των Γερμανών ιστορικών των φιλελεύθερων πεποιθήσεών τους μέσα στη διαδικασία της γερμανικής ενοποίησης, είχαν ενισχύσει την έμφαση στην κεντρικότητα του κράτους και στις διεθνείς σχέσεις σε βάρος της ιστορίας της κοινωνίας. Όπως είδαμε, στη Γερμανία, η κοινωνική ιστορία αντιμετωπιζόταν με καχυποψία και συχνά την ταύτιζαν με το μαρξισμό. Έτσι, όταν στο γύρισμα του αιώνα οι ιστορικοί στη Γαλλία, στο Βέλγιο, στις Ηνωμένες Πολιτείες και αλλού, για να διευρύνουν την ιστορική κατανόηση της σύγχρονης βιομηχανικής και δημοκρατικής κοινωνίας στράφηκαν προς τις κοινωνικές επιστήμες (στην Αμερική ιδιαίτερα προς την οικονομία, την κοινωνιολογία και την ψυχολογία) στη Γαλλία, εκτός από αυτές τις τότε αναπτυσσόμενες επιστήμες, και προς την ανθρωπογεωγραφία και την ανθρωπολογία) ο κλάδος των Γερμανών ιστορικών αντιστάθηκε σχεδόν σύσσωμος σε τέτοιες καινοτομίες. Η κοινωνική ιστορία είχε σχεδόν περιοριστεί στα οικονομικά τμήματα, τα οποία στη Γερμανία είχαν διατηρήσει μια πιο ιστορική θεώρηση απ' όσο στις αγγλόφωνες χώρες ή στην Αυστρία. Αυτή η αντίδραση στην κοινωνική ιστορία και στις κοινωνικές επιστήμες διατηρήθηκε και στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, όπου οι ιστορικοί που είχαν

καταρτιστεί και πολιτικοποιηθεί πριν από το 1914 αναπολούσαν με νοσταλγία το παρελθόν, τη μοναρχία των Χοεντζόλερν¹⁶⁷, και εξακολουθούσε να υπάρχει μέχρι και τη δεκαετία του 1960.

Το έντονο ενδιαφέρον για τις κοινωνικές επιστήμες που εκδηλώθηκε τη δεκαετία του 1960 στη Δυτική Γερμανία από μια νεότερη γενιά ιστορικών, οι οποίοι είχαν γεννηθεί τα τελευταία χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ή και μετά τα 1933, αλλά είχαν διαμορφωθεί επιστημονικά μετά το 1945, συνδεόταν στενά με τη διάθεσή τους να χωρήσουν σε μια κριτική αντιμετώπιση του γερμανικού παρελθόντος και με την αφοσίωσή τους σε μια δημοκρατική κοινωνία. Γι' αυτούς το ερώτημα του πώς έγινε δυνατή η βαρβαρότητα της ναζιστικής δικτατορίας είχε κεντρική σημασία για την κατανόηση της σύγχρονης γερμανικής ιστορίας. Σε αντίθεση με τη Γαλλία, όπου οι ιστορικοί των *Annales* προτιμούσαν να ασχολούνται με τον προνεωτερικό, προβιομηχανικό κόσμο, και όπου πολύ συχνά η πολιτική έμενε απέξω, η νέα γενιά των Γερμανών ιστορικών έθεσε την πολιτική στο επίκεντρο. Αντίθετα όμως με τους παλιότερους συναδέλφους τους, αυτά συνδεόταν στενά την πολιτική με τις κοινωνικές δυνάμεις και με τα προβλήματα του εκσύγχρονισμού, ακολουθώντας μια παράδοση κοινωνικής επιστήμης, βαθιά επηρεασμένη από την πολιτική κοινωνιολογία του Μαξ Βέμπερ και, μέσω του Βέμπερ, από τον Μαρξ.

Σημαντικό σημείο εκκίνησης για την κριτική συζήτηση του γερμανικού παρελθόντος στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία στάθηκε το βιβλίο του Φριτς Φίσερ (Fritz Fischer) *Οι στόχοι της Γερμανίας κατά τον Πρώτο Πόλεμο*¹⁶⁸, που εκδόθηκε το 1961. Ο Φριτς Φίσερ (γεννημένος το 1908) ανήκε σε μια παλιότερη γενιά, που είχε σπουδάσει στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και είχε παραδοσιακά ιστορικά ενδιαφέροντα. Και πράγματι, ως νεαρός επιστήμονας είχε γράψει για το Nazi Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschland, του Walter Frank¹⁶⁹. Παρ' όλα αυτά, το βιβλίο του Φίσερ αποτελούσε ρήξη με τη συμβατική ερμηνεία της σύγχρονης γερμανικής ιστορίας. Μπορεί μεθοδολογικά να ήταν συμβατικό, μια που βασιζόταν σε κυβερνητικές πηγές, όμως τα συμπεράσμα-

167. Βλ. Berndt Faulenbach, *Ideologie des deutschen Weges: Die deutsche Geschichte in der Historiographie zwischen Kaiserreich und Nationalsozialismus*, Μόναχο 1980.

168. Fritz Fischer, *Germany's War Aims in the First War*, Νέα Υόρκη 1967.

169. Για μια ιστορία του Ινστιτούτου βλ. Helmut Heiber, *Walter Frank und sein Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands*, Στουτγκάρδη 1966.

ΜΗΑ 20
1960

ΝΑΖΙΣΜΟΣ

ΦΙΣΕΡ
1961

ΡΕΞΗ

ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗ ΝΟΙΝ-ΙΣΤΟΡΙΑ

τά του δεν ήταν. Μέσα από αυτές τις πηγές ο Φίσερ έφτανε στο συμπέρασμα πως η αυτοκρατορική κυβέρνηση το καλοκαίρι του 1914 διακινδύνευσε συνειδητά έναν προληπτικό πόλεμο. Η κυβέρνηση ενέδωσε σε μια πλατιά συναίνεση των ομάδων οικονομικών συμφερόντων, από τη βιομηχανία και τη γεωργία ως τα εργατικά συνδικάτα, που υποστήριζε την επέκταση της πολιτικής και οικονομικής ηγεμονίας της Γερμανίας σ' ένα μεγάλο μέρος της Ευρώπης, ειδικά της Ανατολικής, και τον υποσχελισμό της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας ως κυρίαρχων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων. Ο Φίσερ συνειδητοποίησε πως για να στηρίξει τη θέση του για τη στενή αλληλεπίδραση οικονομικών ομάδων πίεσης και πολιτικής ηγεσίας χρειαζόταν μια περαιτέρω έρευνα που θα έπρεπε να προχωρήσει πέρα απ' το αρχαιολογικό υλικό της λήψης αποφάσεων, που είχε ήδη ερευνηθεί, σε μια ευρύτερη εξέταση του δομικού πλαισίου μέσα στο οποίο λαμβάνονταν αυτές οι αποφάσεις. Έθεσε το ζήτημα της συνέχειας της επεκτατικής πολιτικής της Γερμανίας από την γουλιέλμεια μέχρι τη ναζιστική περίοδο, το οποίο ανακινούσε ένα άλλο ερώτημα: κατά πόσον ο γερμανικός ιμπεριαλισμός πρέπει να κατανόηθεί μέσα στο πλαίσιο των γερμανικών θεσμών που ανάγονται στο δέκατο ένατο αιώνα;

Ο Φίσερ δεν ήταν ο μόνος που έθετε αυτά τα ερωτήματα. Ιστορικοί σαν τον Arthur Rosenberg, τον Hans Rosenberg και τον Hajio Holborn, οι οποίοι είχαν ξεκινήσει την καριέρα τους στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και είχαν αναγκαστεί να μεταναστεύσουν μετά το 1933, τα είχαν θέσει πριν απ' αυτόν. Τη δεκατία του 1960 μια νεότερη γενιά παρέλαβε αυτές τις ιδέες. Σημαντική για τη συζήτηση που προκάλεσε ήταν η δημοσίευση από τον Hans Ulrich Wehler το 1965 των δοκιμών που είχε γράψει ο Eckhart Kehr τα τελευταία χρόνια της Βαϊμάρης¹⁷⁰, καθώς και η επαναδημοσίευση της διδακτορικής διατριβής του Kehr, *Schlachtflottenbau und Parteipolitik 1894-1901: Versuch eines Querschnitts durch die innenpolitischen, sozialen und ideologischen Voraussetzungen des deutschen Imperialismus*¹⁷¹, η οποία είχε πρωτοδημοσιευθεί το 1930. Ο Kehr υποστήριζε στη διατριβή του ότι η απόφαση της αυτοκρατορικής κυβέρνησης τη δεκαετία του 1890 να μπει στην κούρσα του ναυτικού εξοπλισμού δεν υπαγορευόταν από τη φροντίδα την εθνικής ασφάλειας

170. Eckart Kehr, *Der Primat der Innenpolitik*, επιμ., Hans-Ulrich Wehler, Βερολίνο 1965.

171. Eckart Kehr, *Schlachtflottenbau und Parteipolitik 1894-1901*, Βερολίνο 1930, 1966.

λειας αλλά από εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές πιέσεις που ήθελαν να διατηρήσουν τις βάσεις της εξουσίας των βιομηχανικών και γαιοκτημονικών ελίτ ενάντια στον εκδημοκρατισμό και στις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Τόσο ο Kehr όσο και ο Wehler είδαν ότι η γερμανική εκβιομηχάνιση διαμορφώθηκε μέσα στο αυταρχικό πλαίσιο της Αυτοκρατορικής Γερμανίας του οποίου οι αξίες και τα ιδανικά ανήκαν σε μια προγενέστερη προβιομηχανική κοινωνία και κουλτούρα. Από κει έφταναν στο συμπέρασμα πως η πολιτική της Γερμανίας που οδήγησε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν αποτέλεσμα των αντιφάσεων ανάμεσα στον οικονομικό και κοινωνικό εκσυγχρονισμό, από τη μια, και στην πολιτική καθυστέρηση, από την άλλη. Οι ιστορικές μελέτες τόσο του Kehr όσο και του Wehler βοήθησαν σε μια κριτική επανεξέταση του παρελθόντος της Γερμανίας. Τα κείμενα που έγραψε ο Wehler στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970, και στα οποία προσπάθησε να θέσει τις βάσεις μιας «ιστορικής κοινωνικής επιστήμης», ανέπτυξαν μια αντίληψη κοινωνικής επιστήμης που συνδεόταν με την «κριτική θεωρία» της Σχολής της Φρανκφούρτης (Μαξ Χόρκχάιμ και Τέοντορ Αντόρνο), ένα ρεύμα που όφειλε πολλά στον Μαρξ αλλά είχε απαλλαγεί από τις δογματικές και αυταρχικές πλευρές της μαρξιστικής θεωρίας. Ο Wehler αμφισβήτησε τον κανόνα του Μαξ Βέμπερ για αξιολογική ουδετερότητα της έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες, ένα αξίωμα που ο ίδιος ο Βέμπερ, ο οποίος ήταν ένας άκρως πολιτικοποιημένος επιστήμονας, είχε παραβιάσει στην πράξη. Παρόλο που ο Wehler, σε αντίθεση με τον Kehr, διαφοροποιήθηκε εμφιατικά από τον Μαρξ, δεχόταν ότι η εξέλιξη της γερμανικής κοινωνίας καθοριζόταν από τη διατήρηση δομικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Ωστόσο, απέρριπτε, όπως και ο Kehr, την αντίληψη του Μαρξ για την προτεραιότητα των οικονομικών δυνάμεων και την αντικατέστησε με τη βεμπεριανή αντίληψη για «την πολιτική [Herrschaft], την οικονομία και την κουλτούρα» ως τρεις αλληλένδετες μεταξύ τους δυνάμεις που καθορίζουν κάθε κοινωνία¹⁷².

Σε σαφή αντίθεση με την κριτική της νεωτερικότητας που κυριαρχούσε στη δυτική ιστοριογραφία της δεκαετίας του 1960, ο Wehler έβλεπε τη διαδικασία εκσυγχρονισμού ως θετική και αναπότρεπτη,

172. Βλ. του Wehler «Einleitung» στον πρώτο τόμο του *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, Μόναχο 1987, σ. 6-13. Έχουν κυκλοφορήσει ως τώρα τρεις από τους τέσσερις προγραμματισμένους τόμους.

GERMANIA
ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ

ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ
ΑΝΑΜΕΣΑ

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΟΧΙ
ΑΝΤΙΘΕΤΟ
ΣΤΟ
ΒΕΜΒΕΡ

MODERNIZATION

ΟΧΙ
WIEBER

WEHLER

και μάλιστα με μεγαλύτερη αισιοδοξία από τον Βέμπερ, ο οποίος είχε μεγάλη επίγνωση των αντιφατικών πλευρών αυτής της διαδικασίας. Για τον Wehler η καταστροφική πορεία της γερμανικής ιστορίας είχε τις ρίζες της στον ανολοκλήρωτο εκσυγχρονισμό της Γερμανίας. Τόνιζε λοιπόν πως οι εκτιμήσεις του για την πορεία της γερμανικής ιστορίας στηρίζονται πάνω στη θέση ότι «ο προοδευτικός οικονομικός εκσυγχρονισμός της γερμανικής κοινωνίας θα έπρεπε να είχε συνοδευθεί από έναν εκσυγχρονισμό των κοινωνικών σχέσεων και της πολιτικής. Η εκβιομηχάνιση με τη διαρκή τεχνολογική της επανάσταση θα έπρεπε να είχε φέρει μαζί της και την ανάπτυξη μιας κοινωνίας νομικά ελεύθερων και πολιτικά υπεύθυνων πολιτών, ικανών να παίρνουν τις αποφάσεις τους», πράγμα που στη γερμανική περίπτωση σαφώς δεν έγινε¹⁷³.

SONDERWEG

Αυτή η αντίληψη ενός «ειδικότερου [γερμανικού] δρόμου» (Sonderweg) προς τη νεωτερικότητα δέχθηκε σοβαρή κριτική¹⁷⁴, επειδή, για τους επικριτές της, όχι μόνον υπεραπλούστευε την πολιτική και κοινωνική εξέλιξη της Δύσης γενικά και της Γερμανίας ειδικότερα, αλλά και δεν μπορούσε να δει ότι δεν υπάρχει ένας μοναδικός δρόμος προς τη νεωτερικότητα. Το κρίσιμο φωτός στοιχείο της αντίληψης του Wehler για τον εκσυγχρονισμό είναι το πολιτικό της μήνυμα, η αποκήρυξη των αυταρχικών γερμανικών παραδόσεων και η επικύρωση της αποδοχής εκ μέρους της Δυτικής Γερμανίας μετά το (1945) της δημοκρατικής κληρονομιάς της Δύσης, και ειδικότερα μιας σοσιαλδημοκρατίας που συνδυάζει την πολιτική δημοκρατία με μια βαθιά αίσθηση κοινωνικής ευθύνης.

Η έρευνα του Wehler και των κοινωνικών ιστορικών που βρίσκονται κοντά του στη λεγόμενη «Σχολή του Bielefeld» (που δεν είναι στην πραγματικότητα μια σχολή αλλά ένας κύκλος ιστορικών με κοινές ιδέες, αρκετοί από τους οποίους ήταν στο Πανεπιστήμιο του Bielefeld) ξεκινά από δύο βασικές θέσεις. Η πρώτη είναι ότι η ιστορία θα πρέπει να πάρει τη μορφή μιας κοινωνικής επιστήμης, μιας ιστορικής όμως κοινωνικής επιστήμης (Historische Sozialwissenschaft) όπως την ονομάζει ο

173. Hans Ulrich Wehler, *Das Deutschen Kaiserreich*, Göttingen 1973, σ. 17, στα αγγλικά: *The German Empire, 1871-1918*, Leamington Spa 1985.

174. Βλ. Geoff Eley και David Blackbourn, *The Peculiarities of German History: Bourgeois Culture in 19th-Century*, Οξφόρδη 1984· επίσης Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1800-1866*, Μόναχο 1983 και *Deutsche Geschichte 1866-1918*, 2 τόμοι, Μόναχο 1993.

Wehler¹⁷⁵, η οποία, αντίθετα με τις συμπεριφοριστικές κοινωνικές επιστήμες της αμερικανικής παράδοσης, θα προσεγγίζει την κοινωνία μέσα από σαφώς διατυπωμένα ερωτήματα σχετικά με τις κοινωνικές αλλαγές. Η δεύτερη είναι ότι υπάρχει μια στενή σχέση ανάμεσα στην επιστημονική έρευνα και στην κοινωνική πρακτική. Η αντίληψη του Wehler για την κοινωνική επιστήμη υιοθετεί τη διευρυμένη από τον Βέμπερ μαρξική έννοια των κοινωνικών σχηματισμών, μέσω της οποίας μπορεί να γίνει κατανοητή μια κοινωνία και μια εποχή ως ένα σύνολο που καθορίζεται τόσο από πολιτικούς και κοινωνικοπολιτισμικούς όσο και από οικονομικούς παράγοντες. Αποδέχεται επίσης τη θέση του Μαρξ πως η ιστορία της Δύσης μπορεί να κατανοηθεί σαν μια συνεχής, ενιαία πορεία από τις προϊστορικές της απαρχές και ως σήμερα. Έτσι λοιπόν η κοινωνική ιστορία, ή η ιστορική κοινωνική επιστήμη όπως προτιμά να την ονομάζει ο Wehler, περιλαμβάνει κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά αλλά και κοινωνικοπολιτισμικά και διανοητικά φαινόμενα με την πιο ευρεία τους έννοια. Το κεντρικό θέμα των ιστορικών μελετών είναι η προοδευτική μεταμόρφωση των κοινωνικών δομών.

Ταυτόχρονα, ο Wehler πιστεύει ότι ο ιστορικός φέρει μια πολιτική ευθύνη. Αυτή την ευθύνη τη βλέπει μέσα από τις κατηγορίες της Κριτικής Θεωρίας όπως τις ερμήνευσε ο Μαρξ Χόρχχάιμερ και πιο πρόσφατα ο Γιούργκεν Χάμπερμας· τη βλέπει δηλαδή με τους όρους μιας κοινωνίας προς την οποία πρέπει να οδηγούν οι διανοητικές μας προσπάθειες, μιας κοινωνίας που θα είναι οργανωμένη πάνω σε λογικές (vernünftig) ανθρώπινες αρχές που θα επιτρέπουν στους ανθρώπους να ζουν με αξιοπρέπεια σαν αυτόνομα υποκείμενα, ικανά να συμμετέχουν στη διαμόρφωση της μοίρας τους. Αυτό το ιδεώδες, που έχει τις ρίζες του στο Διαφωτισμό, χρησιμεύει στον Wehler ως κριτήριο για την κριτική εξέταση των κοινωνιών του παρελθόντος και του παρόντος. Έτσι η αντίληψη του Wehler για τον εκσυγχρονισμό είναι στη βάση της κανονιστικής: η ιστορία πρέπει να γίνει όχι απλώς μια κοινωνική επιστήμη, αλλά μια κριτική κοινωνική επιστήμη. Αντιμετωπίζει θετικά τον εκσυγχρονισμό σαν μια διαδικασία διαρκούς αλλαγής όπου επιστήμη και τεχνολογία αναπτύσσονται παράλληλα με μια όλο και μεγαλύτερη ελευθερία, πολιτική ωριμότητα και υπευθυνότητα των μελών της κοινωνίας. Για τον Wehler το κύριο ερώτημα που θα έπρεπε να θέσουν οι Γερμανοί

175. Βλ. Hans Ulrich Wehler, *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung*, Göttingen 1980.

επιδότηση
απ' κεντ. φθ.

κοινωνικοί ιστορικοί ήταν το γιατί στη Γερμανία ο εκσυγχρονισμός πήρε διαφορετική μορφή απ' ό,τι στη Δυτική Ευρώπη ή τη Βόρεια Αμερική, οδηγώντας στις καταστροφικές συνέπειες της περιόδου μεταξύ 1933 και 1945.

Έτσι λοιπόν, την ώρα που στη Δύση οι αξίες μιας σύγχρονης κοινωνίας που συνδύαζαν τη βιομηχανική κοινωνία με τη σοσιαλδημοκρατία άρχιζαν να αμφισβητούνται, οι ίδιες αυτές αξίες εύρισκαν ευρεία αποδοχή από πολλούς νέους ιστορικούς της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας, για λόγους που σε μεγάλο βαθμό είχαν να κάνουν με την αντιμετώπιση του πρόσφατου παρελθόντος της Γερμανίας. Αυτή η αντιμετώπιση σήμαινε και μια κριτική αντιπαράθεση με τους τρόπους που ο κλάδος των Γερμανών ιστορικών είχε δει και είχε γράψει την εθνική ιστορία¹⁷⁶. Ενώ τη δεκαετία του 1950 κυριαρχούσαν ακόμα στα γερμανικά πανεπιστήμια οι ιστορικοί που αντιπροσώπευαν τις παραδοσιακές προσεγγίσεις στη γερμανική ιστορία και πολιτική, το μονοπώλιό τους έσπασε στη δεκαετία του 1960, καθώς άρχισαν, αφενός, να παίρνουν σύνταξη, αφετέρου τα γερμανικά πανεπιστήμια εξακολουθούσαν να επεκτείνονται μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970¹⁷⁷. Το 1971 ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο του Bielefeld ως ένα κέντρο στο οποίο οι διεπιστημονικές μελέτες θα είχαν εξέχουσα θέση, ένα Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας. Ο Wehler κατέλαβε μια έδρα ιστορίας εκεί το 1971, και το 1972 ήρθε και ο Jürgen Kocka. Έτσι η κριτική κοινωνική ιστορία απέκτησε μια σταθερή θεσμική βάση. Το 1972 εγκαινιάστηκε η σειρά μονογραφιών «Κριτικές μελέτες στην ιστορική επιστήμη», στην οποία δημοσιεύτηκαν πάνω από εκατό τίτλοι, και το 1975 το περιοδικό *Geschichte und Gesellschaft* («Ιστορία και Κοινωνία»)¹⁷⁸, το οποίο ήρθε να πάρει μια θέση στη Γερμανία ανάλογη μ' αυτήν που είχαν τα *Annales* στη Γαλλία και το *Past and Present* στη Μεγάλη Βρετανία.

Σε αντίθεση με το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς των *Annales* και μεγάλου μέρους της δουλειάς του *Past and Present*, το *Geschichte und*

176. Βλ. Georg G. Iggers, *The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the present*, 2η έκδ., Middletown, Conn. 1983.

177. Βλ. Georg G. Iggers, *The Social History of Politics: Critical perspectives in West German Historical Writing Since 1945*, Leamington Spa 1985, ειδικά την Εισαγωγή, σ. 1-48.

178. Υπότιτλος του περιοδικού *Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft* («Περιοδικό για την ιστορική κοινωνική επιστήμη»).

Gesellschaft και η σειρά των «Κριτικών μελετών» δεν έδιναν το βάρος στο μεσαιωνικό και στον πρώιμο νεότερο κόσμο αλλά στις διαδικασίες μετασχηματισμού των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών. Επίσης, ιδιαίτερο βάρος δινόταν στην αλληλεπίδραση πολιτικής και κοινωνίας. Η νέα γερμανική κοινωνική ιστορία ήταν καθ' όλα έτοιμη να χρησιμοποιήσει ποσοτικές μεθόδους, αλλά με πολύ μεγαλύτερη σύνεση από την αμερικανική «Νέα κοινωνική ιστορία» ή τη γαλλική «histoire sérielle». Οι πνευματικοί πρόδρομοι της Ιστορικής κοινωνικής επιστήμης στη Γερμανία δεν ήταν οι Αμερικανοί κοινωνικοί επιστήμονες ή οι Γάλλοι ιστορικοί των *Annales* αλλά Γερμανοί: ο Μαξ, έτσι όπως είχε περάσει μέσω του Μαξ Βέμπερ, και ο ίδιος ο Μαξ Βέμπερ· οι ιστορικοί που αναφέραμε πιο πάνω, που είχαν σπουδάσει στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και είχαν αναγκαστεί να φύγουν από τη Γερμανία μετά το 1933 — ο Arthur Rosenberg, ένας μαρξιστής, και οι Hans Rosenberg και Hajo Holborn, μαθητές του Friedrich Meinecke· ο Eckart Kehr, ο οποίος βρισκόταν στις Ηνωμένες Πολιτείες με μια υποτροφία Ροκφέλερ όταν πέθανε σε ηλικία τριάντα ετών το 1933· και, τέλος, οι κοινωνιολόγοι-φιλόσοφοι της Σχολής της Φρανκφούρτης, και ιδιαίτερα ο Μαξ Χόρκχαϊμπερ. Αυτές οι επιρροές έδωσαν στους ιστορικούς του Bielefeld μια απόχρωση πολύ διαφορετική από αυτήν των κυρίαρχων ιστορικών και κοινωνιολογικών ρευμάτων της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών οδηγώντας σε μια πολύ μεγαλύτερη επικέντρωση στις ιδέες και τις αξίες που διαμόρφωναν μια πολιτική κουλτούρα. Επίσης ώθησαν τους νέους ιστορικούς να δώσουν βάρος σε ερμηνευτικές προσεγγίσεις, είτε ως συμπληρωματικές είτε ως αναπόσπαστο μέρος των εμπειρικών τους αναλύσεων.

Παρότι στις θεωρητικές του θέσεις ο Wehler αποδίδει στην κουλτούρα θέση ισότιμη μ' αυτήν της οικονομίας και της πολιτικής σε σχέση με το πώς ορίζεται μια κοινωνία, και παρότι ερμηνεύει την κουλτούρα ανθρωπολογικά, ως ένα πλέγμα συμβολικών αμοιβαίων σχέσεων, κατηγορήθηκε πως παραμελεί την πολιτισμική πλευρά της ιστορίας. Μερικοί επικριτές του παρατήρησαν ότι στην κοινωνική ιστορία του τα άτομα εξαφανίζονται μέσα σε επικαλύπτουσες δομές και πως η κουλτούρα εξετάζεται μόνο στις θεσμικές της μορφές, όπως εκκλησίες, σχολεία, πανεπιστήμια, και άλλοι επίσημοι οργανισμοί. Πραγματικά, μικρή προσοχή δίνεται στις μορφές της καθημερινής ζωής. Στο βιβλίο του *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, ο Wehler ασχολείται με τις γυναίκες αλλά κυρίως ως προς τη νομική τους και οικονομική τους θέση. Ασχολείται λιγότερο με την καθημερινή ζωή των γυναικών από τον Thomas

6x64
15
Annales

Nipperdey, του οποίου η τρίτομη ιστορία της Γερμανίας από το 1800 μέχρι το 1918¹⁷⁹ επιστρέφει μεν σε μια αφηγηματική πολιτική ιστορία, από την άλλη όμως περιέχει και μεγάλα κομμάτια για την καθημερινή ζωή, όπου συμπεριλαμβάνεται και η διάσταση του φύλου.

Kocka Ο Jürgen Kocka αναδείχθηκε τη δεκαετία του 1970 σ' έναν από τους επιφανέστερους εκπροσώπους της κριτικής, θεωρητικής προσέγγισης στην κοινωνική ιστορία ή αλλιώς της ιστορικής κοινωνικής επιστήμης. Ήδη στην διδακτορική του διατριβή του 1969 είχε εφαρμόσει θεωρητικά μοντέλα στην ανάλυση των κοινωνικών αλλαγών¹⁸⁰. Πιάνοντας το παράδειγμα της γιγαντιαίας ηλεκτρικής εταιρείας Siemens από την έναρξη της λειτουργίας της μέχρι το ξέσπασμα του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, ο Kocka δοκίμασε να εφαρμόσει το θεμεριώδες ιδεότυπο της γραφειοκρατίας στην ανάδυση μιας μεγάλης κατηγορίας υπαλλήλων «λευκών κολλάρων» του ιδιωτικού τομέα. Τόσο στο έργο αυτό, όσο και στην επόμενη συγκριτική του εργασία για τα «λευκά κολλάρια» στη Γερμανία και στην Αμερική μεταξύ 1890 και 1940¹⁸¹, όπου εξετάζει τη δεκτικότητα των Γερμανών υπαλλήλων στον Εθνικοσοσιαλισμό, ο Kocka επιχειρεί να πάει πέρα από τις αντικειμενικές δομές και διαδικασίες, στην πολιτική συνείδηση όσων συμμετέχουν σ' αυτές. Σε επόμενες μελέτες του ασχολήθηκε με το σχηματισμό της εργατικής τάξης από μια οπτική πολύ διαφορετική από αυτήν του Ε. Η. Τόμσον, για τον οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω. Για τον Kocka οι βασικές δυνάμεις που δημιούργησαν τη σύγχρονη εργατική τάξη εξακολουθούσαν να είναι οικονομικές και δομικές. Βασιζόμενος σε μια αντίληψη περί εκσυγχρονισμού, ο Kocka, στο μεγάλο του έργο για τη διαμόρφωση των τάξεων το δέκατο ένατο αιώνα (1990)¹⁸², ερμηνεύει την ανάπτυξη των σύγχρονων εργατικών τάξεων ως το αποτέλεσμα της εισβολής της μισθωτής εργασίας στα πλαίσια μιας διαδικασίας εκβιομηχάνισης υπό καπιταλιστικές συνθήκες. Παράλληλα με το έργο του Kocka, άλλοι Γερμανοί

κοινωνικοί ιστορικοί στρέψαν την προσοχή τους στις κοινωνικές συνθήκες που συνόδευαν αυτή τη διαδικασία εκβιομηχάνισης.

Πρέπει, βέβαια, να έχει κανείς υπόψιν του ότι τα έργα του Wehler είχαν στόχο να είναι συνθετικά, να είναι δηλαδή μια ιστορία της κοινωνίας (*Gesellschaftsgeschichte*) και όχι μια εμπειρική κοινωνική ιστορία. Ωστόσο, η αντίληψη του Wehler για μια κριτική κοινωνική ιστορία έδωσε το έναυσμα για μια πλειάδα εμπειρικών ερευνών κοινωνικής ιστορίας που επικεντρώνονταν στην εκβιομηχάνιση και στις επιπτώσεις που είχε στην κοινωνική διαστρωμάτωση μεταξύ τεχνιτών, βιομηχανικών εργατών, λευκών κολλάρων, και αστικών τάξεων. Το ενδιαφέρον για τις επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης στη Γερμανία δεν ήταν καινούργιο. Αποτελούσε την κεντρική θεματική του Κύκλου Εργασίας για τη Σύγχρονη Κοινωνική Ιστορία, που ιδρύθηκε από τον Werner Conze στη Χαϊδελβέργη το 1957, ο οποίος βρίσκεται ακόμα σε λειτουργία σήμερα, και ο οποίος συγκέντρωσε πολλούς νεότερους κριτικούς κοινωνικούς ιστορικούς και δημοσίευσε πολλά έργα τους. Εκείνο που προσέθεσαν αυτοί οι νεότεροι κριτικοί κοινωνικοί ιστορικοί στις παλιότερες έρευνες ήταν μια μεγαλύτερη έμφαση στη θεωρία για την ερμηνεία των διαδικασιών κοινωνικού μετασχηματισμού που συνόδευαν την εκβιομηχάνιση μέσα στα γερμανικά πολιτικά πλαίσια.

Ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικής ιστορίας των δεκαετιών του 1970 και του 1980 στη Γερμανία, γενικά στις δυτικές χώρες καθώς και, κάπως αργότερα, στην Ανατολική Ευρώπη, μετατόπισε το κέντρο βάρους από τους οικονομικούς παράγοντες στην κουλτούρα. Οι δύο προσεγγίσεις δεν είναι κατ' ανάγκην αλληλοαποκλειόμενες. Η ιστορία της εργατικής τάξης στη Γερμανία πέρασε από πολλά στάδια από τη δεκαετία του 1950 και ύστερα, όπως και στις άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Οι πρώτες μελέτες που βγήκαν από τον Κύκλο Εργασίας του Werner Conze ασχολούνταν ιδιαίτερα με το ρόλο των εργατικών κινημάτων που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της εκβιομηχάνισης στα πλαίσια της πολιτικής κουλτούρας του δέκατου ένατου αιώνα και των αρχών του εικοστού στη Γερμανία, και με την ενσωμάτωση ή τη μη ενσωμάτωση αυτών των κινημάτων μέσα σ' ένα εθνικό consensus.

Στις μελέτες των Dieter Langewiesche¹⁸³, Franz-Josef Brügg-

179. Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1800-1866*, Μόναχο 1983 και *Deutsche Geschichte 1866-1918*, 2 τόμοι, Μόναχο 1990-92.

180. *Unternehmensverwaltung und Angestelltenschaft am Beispiel Siemens 1847-1914: Zum Verhältnis von Kapitalismus und Bürokratie in der deutschen Industrialisierung*, Στουτγκάρδη 1969.

181. Jürgen Kocka, *White Collar Workers in America: A Social-Political History in International Perspective*, Λονδίνο (1980).

182. Πολύ πρόσφατα Weder Stand noch Klasse: *Unterschichten um 1800*, Βόννη 1990, ο πρώτος τόμος ενός πολύτομου *Geschichte der Arbeiter und der Arbeiterbewegung seit dem Ende des 18. Jahrhunderts*.

183. Dieter Langewiesche and Klaus Schoenhorn, (επιμ.), *Arbeiter in Deutschland: Studien zur Lebensweise der Arbeiterschaft im Zeitalter der Industrialisierung*, Paderborn 1981.

meier¹⁸⁴, και Klaus Tenfelde¹⁸⁵ για τις συνθήκες ζωής της εργατικής τάξης το κέντρο βάρους μετατοπίζεται από την πολιτική στην αθέατη πλευρά. Αυτές οι μελέτες διαφέρουν τόσο από την πολιτισμική προσέγγιση της εργατικής τάξης του Τόμσον όσο και από τις πιο έντονα ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, όπως είναι η μελέτη των συμβολικών και τελετουργικών όψεων της εργατικής διαμαρτυρίας από τους Michelle Perrot¹⁸⁶ και William Sewell¹⁸⁷. Οι βασικές πηγές των Langewiesche, Brüggemeier και Tenfelde εξακολουθούν να είναι σκληρά εμπειρικά δεδομένα, και όχι η λογοτεχνία, η τέχνη και ο λαϊκός πολιτισμός. Το πλαίσιο είναι η εκβιομηχάνιση και ο σχηματισμός μιας προλεταριακής τάξης. Και οι τρεις τους ασχολούνται με τους ανθρακωρύχους της κοιλάδας του Ρουρ και περιγράφουν λεπτομερώς τις αλλαγές των συνθηκών εργασίας στα ορυχεία, τη στρατολόγηση της εργατικής τάξης (κυρίως από Πολωνούς μετανάστες), τις σχέσεις μεταξύ εργατών και εργοδοτών, και τις κοινωνικές και οικονομικές συγκρούσεις. Ειδικά ο Brüggemeier εξετάζει τις συνθήκες στέγασης και τις επιπτώσεις τους στις κοινωνικές συνθήκες — για παράδειγμα, τις επιπτώσεις που είχε η παρουσία νοικάρηδων στη ζωή των οικογενειών μιας εξαθλιωμένης κοινότητας. Οι βιομηχανικές ασθένειες περιγράφονται με λεπτομέρεια. Αλλά οι εργάτες δεν ήταν μόνο θύματα· αντιδρούσαν και αμύνονταν με διάφορους τρόπους, συχνά με άγριες απεργίες, γενικά όμως με λιγότερο εντυπωσιακούς τρόπους, όπως ήταν οι άτυπες λέσχες ποτού (Schnapscasinos) — που συχνά δεν γίνονταν ανεκτές από την αστυνομία — και οι οποίες υποκαθιστούσαν τις ακριβές ταβέρνες στις οποίες συνήθως δεν ήταν καλοδεχούμενοι. Μια εθνοτική κουλτούρα που είχε τις ρίζες της σε πολωνικούς τρόπους ζωής και θρησκευτικότητα χώριζε αυτούς τους εργάτες από τους Γερμανούς συναδέλφους τους, όχι μόνο μέσα στο χώρο εργασίας αλλά και στις ελεύθερες ώρες τους, και υπέσκαπτε τη μεταξύ τους αλληλεγγύη στις απεργιακές κινητοποιήσεις.

184. Franz-Josef Brüggemeier, *Leben vor Ort. Ruhrbergleute und Ruhrbergbau 1889-1919*, Μόναχο 1983. Για τις περιβαλλοντικές πλευρές, βλ. του ίδιου, *Blauer Himmel über der Ruhr: Geschichte der Umwelt im Ruhrgebiet, 1840-1990*, Essen 1992.

185. Βλ., π.χ. Klaus Tenfelde και Gerald D. Feldman (επιμ.), *Workers, Owners, and Politics in Coal Mining: An International Comparison of Industrial Relations*, Νέα Υόρκη 1990.

186. Michelle Perrot, *Workers on Strike: France, 1871-1890*, Νέα Υόρκη 1987.

187. Βλ. παρακάτω, σ. 170.

Ο Brüggemeier ασχολείται κατ' αρχήν με τις συνθήκες που επηρεάζουν τους ανώνυμους πληθυσμούς, εξετάζοντας την καθημερινή ζωή μέσα στα πλαίσια των πολιτικών δομών, των αυταρχικών πλευρών της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, και τους φόβους των κατεχουσών τάξεων που αισθάνονταν μια πολιτική και πολιτισμική απειλή για τις κυρίαρχες αξίες και ηθικούς κανόνες. Έστερα περνάει σε ατομικές βιογραφίες ανθρακωρύχων και επιχειρεί να αναπλάσει τις ελπίδες και τα όνειρά τους. Μερικές φορές φαίνεται πως η απόκτηση κάποιων κομματιών ρουχισμού ή παπουτσιών δίνει μια αίσθηση κοινωνικής καταξίωσης και κύρους: η «τιμή» με τη βεμπεριανή έννοια, ή το «συμβολικό κεφάλαιο» σύμφωνα με την ορολογία του Μπουρντιέ, έχουν τη θέση τους στον αυτοπροσδιορισμό αυτών των ταπεινών ανδρών, των οποίων το αίσθημα αξιοπρέπειας δέχεται μια διαρκή επίθεση. Χρησιμοποιώ εδώ τον όρο «άνδρες» γιατί ο κόσμος που περιγράφει ο Brüggemeier είναι ένας κόσμος όπου οι άνδρες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία της εργατικής δύναμης. Οι γυναίκες, στο δεύτερο πλάνο, αποτελούν μέρος των οικονομικών υπολογισμών των εργοδοτών. Παρέχουν φτηνή στέγαση στους νοικάρηδες με ασήμαντη ανταμοιβή για την εργασία τους. Όμως οι βιογραφίες δίνουν ένα ανθρώπινο πρόσωπο σ' αυτό που διαφορετικά δεν θα ήταν παρά απρόσωπες, συλλογικές μοίρες. Και ωθούν προς την κατεύθυνση της προφορικής ιστορίας. Έτσι ο Lutz Niethammer και οι συνεργάτες του κατέγραψαν διεισδυτικές συνεντεύξεις από εργαζόμενους και τις γυναίκες τους που ζούσαν στη ζώνη ορυχείων του Ρουρ τη δεκαετία του 1930¹⁸⁸. Αυτές οι συνεντεύξεις δεν στοχεύουν στην ανάπλαση αυτού που ήταν οι άνθρωποι, αλλά αυτού που θυμούνται. Το σημαντικό δεν είναι πόσο ακριβείς είναι αυτές οι αναμνήσεις, αλλά το πώς ανακλούν τους τρόπους με τους οποίους αυτοί οι άνθρωποι βιώνουν το παρελθόν τους.

Αυτή η μετατόπιση από την ιστορία του εργατικού κινήματος σε μια κοινωνική ιστορία της εργασίας που εστιάζει την προσοχή της σε ατομικές εμπειρίες δεν απαντάται μόνο στη Γερμανία. Ανακλά μια γενικότερη τάση της κοινωνικής ιστορίας, όχι μόνο στις άλλες χώρες της Δύσης, αλλά ακόμα και στις λεγόμενες σοσιαλιστικές χώρες, όπου όμως η στροφή προς αυτή την κατεύθυνση ήταν πιο αργή. Παραδόξως, η

188. Lutz Niethammer, *Lebensgeschichte und Sozialkultur im Ruhrgebiet 1930 bis 1960*, 2 τόμοι, Βερολίνο, 1983· μια παράλληλη έρευνα διεξήχθη από τους Niethammer, Alexander von Plato και Dorothee Wierling, *Die volkseigene Erfahrung: Eine Archäologie des Lebens in der Industrieprovinz DDR. 30 biographische Eröffnungen*, Βερολίνο 1990.

εργατική ιστορία στη σοσιαλιστική Ανατολή είχε την τάση να είναι ελιτιστική, να γράφεται δηλαδή από τη σκοπιά του οργανωμένου εργατικού κινήματος και του σοσιαλδημοκρατικού ή, μετά το 1917, κομμουνιστικού κόμματος. Παράδειγμα, η οκτάτομη ιστορία του γερμανικού εργατικού κινήματος που εκδόθηκε το 1966 στο Βερολίνο¹⁸⁹. Αλλά ακόμα και στην Ανατολική Γερμανία από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 συνειδητοποιήσαν την ανάγκη να στραφούν στις καθημερινές ζωές των εργαζόμενων. Ο Jürgen Kuczynski προλόγισε το 1981 την πεντάτομη *Geschichte des Alltags des Deutschen Volkes 1600-1945* (Ιστορία της καθημερινής ζωής του γερμανικού λαού 1600-1945)¹⁹⁰, απευθύνοντας έκκληση στους μαρξιστές ιστορικούς να πάρουν μαθήματα από την κοινωνική ιστορία των μη σοσιαλιστών ιστορικών της Δύσης. Ξεκινώντας από κλασικές μαρξιστικές αντιλήψεις, ο Helmut Zwahz δημοσίευσε το 1978 μια μελέτη για τη διαμόρφωση του προλεταριάτου της Λειψίας, στην οποία εξετάζει το πώς η εκβιομηχάνιση και η διάμορφωση της τάξης ανακλώνται στις διαπροσωπικές σχέσεις, όπως οικογενειακούς δεσμούς και φιλίες, και στην κοινωνική συνείδηση¹⁹¹. Σ' ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον κομμάτι, που χρησιμοποιεί το βιογραφικό υλικό που περιέχεται στους προσωπικούς φακέλους των εργατών και στοιχείων από τις δημογραφικές υπηρεσίες, αναλύει τις επιλογές των αναδόχων μεταξύ των εργατών. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 μια ομάδα Ανατολικογερμανών εθνολόγων σε συνεργασία με Δυτικογερμανούς και Αυστριακούς επιστήμονες ξεκίνησε να γράφει για τον ελεύθερο χρόνο των Βερολινέζων εργατών στο γύρισμα του αιώνα¹⁹².

Μια αυστριακή εκδοχή κριτικής ιστορικής κοινωνικής επιστήμης μπορούμε να βρούμε στο έργο που έκανε ο Michael Mitterauer με τους συ-

189. *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung in acht Bänden*, έκδοση του Ινστιτούτου Μαρξισμού-Λενινισμού της Κεντρικής Επιτροπής του Ενωμένου Σοσιαλιστικού Κόμματος, 8 τόμοι, Βερολίνο 1966.

190. Jürgen Kuczynski, *Geschichte des Alltags des Deutschen Volkes 1600-1945*, Βερολίνο 1981-82. Για την κοινωνική ιστορία στη ΛΔΓ τη δεκαετία του 1980, βλ. Georg G. Iggers (επιμ.), *Marxist Historiography in Transformation: East German Social History in the 1980s*, Νέα Υόρκη 1991, ειδικά την Εισαγωγή. Ο τόμος περιλαμβάνει επιλογές από ανατολικογερμανικά κείμενα της δεκαετίας του 1980, μεταξύ των οποίων ένα απόσπασμα από την εισαγωγή του Kuczynski στο βιβλίο του *Alltagsgeschichte*.

191. Hartmut Zwahr, *Zur Konstituierung des Proletariats als Klasse: Strukturuntersuchungen über das Leipziger Proletariats Während der industriellen Revolution*, Βερολίνο 1978.

192. Βλ. Georg G. Iggers (επιμ.), *Marxist Historiography in Transformation*.

νεργάτες του μετά την τοποθέτησή του στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης το 1971 ως καθηγητού κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας. Μ' έναν τρόπο που θυμίζει πολύ αυτόν της σχολής του Bielefeld, ο Mitterauer και οι συνεργάτες του θέλησαν να συνδυάσουν τη μελέτη των κοινωνικών δομών και των κοινωνικών διαδικασιών με τη μελέτη της κουλτούρας και των μορφών διαβίωσης. Δίνουν πολύ μεγαλύτερο βάρος στην οικογένεια, στη σεξουαλικότητα και στην εφηβεία απ' όσο οι Γερμανοί συναδέλφοί τους, ενώ ταυτόχρονα κάνουν εκτεταμένη χρήση ποσοτικών μεθόδων και είναι πιο ανοικτοί σε αγγλικές και γαλλικές μελέτες ιστορικής δημογραφίας και οικογενειακής ανασυγκρότησης. Ενώ όμως οι ανάλογες μελέτες της Ομάδας του Καίμπριτζ για την Πληθυσμική Ιστορία και την Κοινωνική Δομή της Αγγλίας ή του κύκλου των ιστορικών δημογράφων γύρω από τον Luis Henry στη Γαλλία ασχολούνταν κυρίως με προνεωτεरिकές και προβιομηχανικές κοινωνίες, η ομάδα της Βιέννης καταπιάστηκε με την ιστορία της οικογένειας και τα προβλήματα της ενηλικίωσης και της σεξουαλικότητας μέσα σε μια εκβιομηχανιζόμενη και εκσυγχρονιζόμενη κοινωνία. Μεγάλο βάρος δόθηκε στην προφορική ιστορία και στην ανάπλαση ατομικών βιογραφιών.

Η εξέλιξη της ιστορίας της εργασίας παρουσιάζει αναλογίες μ' αυτήν της ιστορίας των γυναικών. Η ιστορία των γυναικών ξεκίνησε κι αυτή στις αρχές του εικοστού αιώνα στη Μεγάλη Βρετανία, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στη Γαλλία, στη Γερμανία και αλλού, ως μια ιστορία των οργανωμένων γυναικών, και, συχνά, ειδικά του κινήματος για το δικαίωμα ψήφου. Στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 μεγάλο μέρος της ιστορίας των γυναικών είχε να κάνει με το ρόλο των γυναικών στην εκβιομηχάνιση. Κατόπιν άρχισε να δίνεται σταδιακά μεγαλύτερη προσοχή σε βιωματικές πλευρές της ζωής των γυναικών. Αυτή η τελευταία τάση, όπως θα δούμε παρακάτω, απαιτούσε μια αναθεώρηση των αντιλήψεων και των μεθόδων των κοινωνικών επιστημών¹⁹³. Μια ενδιαφέρουσα απόπειρα να συνδυαστούν έννοιες και μέθοδοι των ιστορικών κοινωνικών επιστημών με την ανάλυση των εμπειριών μεμονωμένων γυναικών αποτελεί η μελέτη της Dorothy Wierling για τις υπηρέτριες στα μεσοαστικά νοικοκυριά των μεγάλων γερμανικών πόλεων στο γύρισμα του αιώνα, που δημοσιεύτηκε το 1987¹⁹⁴. Στη μελέτη αυτή το επάγ-

193. Βλ. Joan W. Scott, «Women's History», στο Peter Burke, *New Perspectives on Historical Writing*, State College, Penna. 1991, σ. 42-66.

194. Dorothee Wierling, *Mädchen für alles: Arbeitstag und Lebensgeschichte städtischer Dienstmädchen um die Jahrhundertwende*, Βερολίνο 1987.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

γελμα της υπηρέτριας αντιμετωπίζεται ως ένα φαινόμενο μιας κοινωνίας που αλλάζει μέσα από την εκβιομηχάνιση και τον εκσυγχρονισμό. Στη μετάβαση αυτή οι υπηρέτριες έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο για τη διαμόρφωση ενός «αστικού» στυλ ζωής· δίχως αυτές δεν θα ήταν δυνατό να υπάρξει αυτό το στυλ. Ταυτόχρονα, οι υπηρέτριες υιοθετούσαν τις μεσοαστικές αξίες για να τις μεταδώσουν αργότερα στην εργατική τάξη, μέσα στην οποία παντρεύονταν. Η μελέτη της Wierling βασίζεται πάνω σε μαζικά ποσοτικά δεδομένα· χρησιμοποιώντας όμως παράλληλα και αυτοβιογραφικό υλικό, επιχειρεί να συλλάβει ποιοτικές όψεις της ζωής των υπηρετριών όπως αυτές τις είχαν διώσει και τις θυμούνταν. Έτσι παραμένει μέσα στην παράδοση της γερμανικής ιστορικής κοινωνικής επιστήμης, αλλά ταυτόχρονα πάει και πέρα απ' αυτήν.